

לפתוח את הבוקר בבחירה

מאת מיכל זק

מלווה תהליכי חדשנות פדגוגית סביב עקרונות למידה מבוססת בחירה

המטרה: לומד עצמאי

אחד המונחים החשובים שכבשו את השיח הפדגוגי בשנים האחרונות הוא הבחירה, ועימה הקשר שבין אוטונומיה, בחירה ומוטיבציה. מחקרים רבים נכתבו על הנושא בארץ ובעולם (מאמר של מנהלת אגף חינוך על-יסודי הגברת דסי בארי פורסם כבר בשנת 2014), אך הדרך ליישום פרקטיקות אלה בין כותלי הכיתה עדיין ארוכה ומלאה חתחתים.

ניכר כי הקושי המרכזי של מורים רבים לאפשר אוטונומיה ובחירה בכיתה, מתבסס על העובדה כי מתן בחירה בהוראה נוגד את התפיסה הוותיקה והמקובלת שעל המורה "להחזיק את הכיתה". משיחות עם מורים עולה כי קיים **חשש אמיתי משחרור השליטה**. המורה בהכשרתו נדרש לשלוט בכל רגע ורגע במהלך השיעור: בתוכן, בקצב, בסוג הפעילות, אפילו בשיח. אוטונומיה ניתנת במהלך השיעור לפרקי זמן קצרים, וגם אז הם בניהולו של המורה.

תפיסה זו של מורה שולט ומנהל (הוראה מלשון מתן הוראות) התאימה מאד לעידן התעשייתי, והיא הולכת והופכת פחות רלוונטית בימינו. כאשר אנו מדברים על תכונות הבוגר הרצוי, אנו מציינים את הצורך בטיפוח מוטיבציה עצמית ללמידה ומעורבות הלומד בתכנון הלמידה- מה שקרוי "לומד עצמאי". לומד עצמאי אינו תלמיד שמקבל עשרים דקות לפתור לבד משימות בספר, אף לא בילקוט הדיגיטלי. כאשר אנו מבקשים ליצור לומד עצמאי אנו מדברים על יכולת אוטוידקטית, על לקיחת אחריות ועל הנעה עצמית ללמידה. חשוב להבין שמבחינת התלמיד, גם השיעור הכי מענין נפתח כמעט תמיד בריטואל שבו **התלמיד יושב ומחכה למורה, שייתן את ההוראות** ויסביר מה נעשה היום. התלמיד כמעט תמיד פסיבי ואינו לוקח חלק בהחלטות על מהלך הלמידה. לכן, אם אנחנו רוצים שהתלמיד ייקח אחריות, עלינו לשחרר את השליטה של המורה במהלך השיעור. שחרור שליטה כזה אינו פשוט, הוא מעורר פחדים והתנגדויות, וכמו כל הרגל חדש, עלינו לתרגל אותו בצורה הדרגתית ובמנות קטנות, עד שיהפוך לחלק מאיתנו.

לפתוח את הבוקר בבחירה

דרך מצוינת להתחיל להטמיע הרגלים של שחרור שליטה והעברת האחריות לתלמידים היא סדירות חדשה בשם "תחנות בוקר לבחירה". את הסדירות פיתחנו בעקבות קשיי בתי-הספר לגייס את התלמידים ללמידה בתקופת הקורונה. מאמץ גדול הושקע בלגרום לתלמידים לקום בבוקר ולפתוח את הזום, וגם בתקופות שבהם התלמידים למדו בקפסולות פנים אל פנים, המוטיבציה ללמידה ירדה פלאים. בשיחה עם דבורה ענבי מנהלת בית ספר "נופי החורש" באלפי מנשה שוחחנו על מסורת "מועדון ארוחת הבוקר", בה התלמידים אוכלים ומשוחחים ביחד עם המורה כרבע שעה בתחילת כל יום. בעצה משותפת החלטנו לנצל את ההזדמנות ולייצר פיילוט רחב יותר, של "תחנות בוקר לבחירה".

לנגד עינינו עמדו שלוש מטרות:

1. לתת לתלמידים סיבה טובה להגיע לבית הספר בבוקר, ולאפשר להם **כניסה חלקה ונעימה ליום הלימודים**. הערכנו כי הקדשת החלק הראשון של היום לפעילות מבוססת בחירה תאפשר לתלמידים להשאיר מאחור את הלחצים, המתחים והעייפות של הבוקר, ולהיכנס לפעילות בצורה וולונטרית ורגועה.
2. לאפשר גם למורים (שחלקם הגדול גם הורים וחווים את לחצי הבוקר בביתם) להיכנס ליום הלימודים ברוגע, ולהתבונן בתלמידים בשעת פעילות חופשית. במהלך יום הלימודים המורים אינם פנויים לבצע תצפיות בלומדים, וביצירת שעת בוקר משוחררת ממשימות חובה **יכול המורה להאזין לתלמידים**, ללמוד על ההעדפות שלהם, להכיר את האינטראקציות החברתיות ואת הדרך בה הם פותרים בעיות, בעצמם.
3. לייצר שעה צבועה המוקדשת לצרכי גוף ונפש שהיא מבוססת על בחירה אותנטית. בשעת תחנות הבוקר **התלמיד בוחר במה להתעסק לפי הצורך המיידי שלו**: ישנם תלמידים שזקוקים לתנועה, וישנם כאלה שיעדיפו קריאה במנוחה. ישנם תלמידים שישחקו בקבוצה קטנה, וכאלה שזקוקים לזמן לבד. זוהי התנסות משמעותית הן עבור התלמיד והן עבור המורה, בשחרור השליטה ובהעברת האחריות לתלמיד על עיסוקיו ועל התנהגותו.

איך זה עובד באמת?

את הסדירות "תחנות בוקר לבחירה" ניתן ליישם בשתי דרכים:

שלב ראשון וסולידי: תחנות בחירה בכיתה

למי זה מתאים? לבתי ספר שמעוניינים בהתנסות ראשונית בסדירות מבוססת בחירה.

מתי זה קורה? אחת לשבוע, ביום ראשון בבוקר, 45 דקות (שעה ראשונה). בהדרגה אפשר להרחיב לבוקר נוסף.

מה עושים? המורה מסדרת בכיתה שלוש-ארבע תחנות שאינן לימודיות (!). המטרה- מתן מענה לצרכי גוף ונפש של התלמידים, ומתן בחירה מלאה ואותנטית- ללא הכוונה וללא אפליה. האחריות עוברת לתלמידים למשך שעה אחת.

מה עושה המורה? המורה מקבלת את פני התלמידים, בודקת נוכחות ומאפשרת לתלמידים להתיישב בתחנות לבחירתם. על המורה להיות כמה שפחות מעורבת שחלוקה לתחנות ובנעשה בתחנות, כדי לתרגל עם הילדים לקיחת אחריות ופתרון בעיות בעצמם. כמובן, שהמורה נשארת נוכחת בכיתה, ויכולה לסייע היכן שצריך, ויכולה אף לנצל את הזמן לתצפית, התבוננות ואף שיח אישי עם תלמידים ברוטציה.

דוגמאות לתחנות מוצלחות: משחקי קופסא, משחקי בניה ולגו, תחנת יצירה בפלסטלינה, תחנת חידות ותשבצים, פינת קריאה, פינת ארוחת בוקר, פינת שיעורי בית (אמנם זו פעילות לימודית אך היא אינה בניהול המורה, והיא מאפשרת לתלמידים שלא הספיקו להכין שיעורים להיכנס ליום הלימודים ללא לחץ).

מה חשוב לזכור? חשוב לזכור כי כל ילד יכול לבחור בכל בוקר מחדש. לעיתים התלמידים בוחרים לגוון ולפעמים הם ירצו להצטרף לאותה תחנה יום אחר יום, וזה לגמרי לגיטימי. עם הזמן התלמידים מבינים את הפוטנציאל וממצים אותו- הם מתחילים לתכנן קדימה את השבוע, לקבוע פעילות עם חברים ואף להפיק פרויקטים ארוכים ותהליכיים.

שלב שני ומתקדם: תחנות בחירה רב גילאיות

למי זה מתאים? לבתי ספר שמעוניינים לייצר סדירות חדשה רב-גילית ומשמעותית, סביב ערך הבחירה.

מתי זה קורה? יום, יומיים או יותר בשבוע, בשעה הראשונה, 30-45 דקות- תלוי בגמישות המערכת.

מה עושים? מחלקים את צוות ההוראה לתחנות, כאשר כל מורה לוקחת על עצמה להפעיל תחנה לבחירתה.

דוגמאות לתחנות מוצלחות: משחקי קופסא, משחקי חצר, משחקי בניה ולגו, תחנת יצירה, תחנת חידות ותשבצים, פינת קריאה, שעת סיפור, הכנת כריכים למי ששכח, יוגה, מחניים, משחקי כדור, אומנויות לחימה, תחנת שיעורי בית, שיר של בוקר, מעגל מתופפים,

מה עושה הצוות המארגן? הצוות המארגן אחראי למקם כל מורה בתחנה מתאימה (תחנת יוגה באולם הספורט, תחנת כדורגל במגרש, תחנת סיפור בספרייה וכדומה) ומכין מפה ברורה ובה סימוני כל התחנות.

מה חשוב לזכור? בהפעלת תחנות בוקר רב גיליות רצוי לקבוע מורה מסייר, אשר עובר בין המתחמים ואוסף תלמידים שמתקשים למצוא את התחנה שלהם, תלמידים שמתקשים לבחור או תלמידים שמנסים לנצל את השעה לכל מיני תעלולים. חשוב גם לזכור כי ישנם תלמידים שיתקשו לקבל את השינוי וינסו לבחון אותנו, ולכן עלינו לסייע להם להיקלט בתחנות ולא להעניש אותם על הקושי שלהם.

מה קורה בפועל?

הסדירות "תחנות בוקר לבחירה" מתקיימת מתחילת חודש אוקטובר במספר בתי ספר ברחבי הארץ, אשר עושים תהליך של מעבר מהוראה מסורתית להוראה מבוססת בחירה.

בבי"ס "רמת אלון" ברחובות הילדים פותחים את הבוקר במרחבי הכיתה, בזמן בחירה שכולל משחקים, קריאת ספר, הרבבות, אוריגמי, צביעה ושיחות אישיות.

"זמן הבחירה", אומרת רונית מוסלר מנהלת בית הספר - "מאפשר כניסה רגועה לכיתה, זמן של שיח בין התלמידים ואינטראקציות חברתיות רגע לפני תחילת יום הלימודים."

גם בבית ספר "שרת" בקרית אונו משתתפים כל התלמידים, מכיתות א' ועד ו', בבוקר של בחירה. התכנית מזמנת פעילויות מגוונות במרחבי הכיתות כגון יצירה, משחקי חשיבה ודמיון, משחקי בנייה, הכנת קומיקס וכתיבת סיפורים, יוגה, קריאה, ולמי שמעוניין - גם עזרה בהכנת שיעורי בית או חזרה לקראת מבחן. כל תלמיד בוחר את הפעילות בתחנה המועדפת עליו ומנהל את חלוקת הזמן שלו בין התחנות במהלך השיעור. התלמידים זוכים לפתח את תחומי העניין והכישורים שלהם ונחשפים לתחומי עניין ופעילויות חדשות עבורם. זמן הבחירה נותן מקום גם לפיתוח קשרים וכישורים חברתיים. התחנות באות מתוך עולמות התוכן שהתלמידים מעלים, והתלמידים עצמם מציעים תחנות שונות ופועלים להקמתן, על מנת לעודד יוזמה ולפתח חשיבה יצירתית.

בבי"ס "בן גוריון" בכפ"ס מקיימים בוקר של בחירה בקבוצות דו-גילאיות (חצי שעה בבוקר לכל שתי שכבות גיל) פעמיים בשבוע. המנהלת מאיה מספרת כי כל מורה בחרה תחום עניין והילדים בוחרים את תחנות הפעילות בכל בוקר של בחירה מחדש. האווירה טובה וההנאה ניכרת אצל הילדים והמורים. המגוון כולל תחנות ספורט, תחנות יצירה, מיינדפולנס, נפלאות האינסטגרם, בנייה בלגו וקוביות, משחקים של פעם, יצירת תשבצים, חידות הגיון. הצוות מדווח כי בימים של בחירה הילדים מגיעים בהתרגשות והבוקר נפתח באווירה נעימה.

בבי"ס "מעבר אפק" במ.א. דרום השרון פועלות תחנות הבוקר פעמיים בשבוע, בימים ראשון ורביעי. הפעילות היא רב-גילית לכל תלמידי כיתות ב-ו (לשכבה א מתקיימת פעילות שכבתית נפרדת, ובהמשך השנה גם תלמידי כיתות א' יצטרפו לפעילות רב גילאית). הבוקר נפתח בהתכנסות בכיתה לעשר דקות (בוקר טוב ובדיקת נוכחות) ולאחר מכן הילדים מתפזרים באופן חופשי. הם עפים על זה וגם אנחנו!

בבי"ס ממ"ד "עציון" באור עקיבא מפעילים בוקר של בחירה וקוראים לפעילות זו "שיעור גמיש". התלמידים משחקים, יוצרים ומשוחחים בקבוצות, והמנהלת ריקי גיבון מספרת בהתלהבות כי הסדירות יצרה שינוי משמעותי בתפיסת תפקיד המורים בצוות.

בבי"ס "עמית" במודיעין בחרה המנהלת ענבל לוי לקרוא לשעה זו "בוקר של ענין". בין היתר הצוות מציע לתלמידים פעילות של ריצת בוקר, שעת אקטואליה, חוג צפרות, קריאת סיפור בהמשכים ושעת פסיכולוגיה חיובית.

(כל התמונות במאמר זה לקוחות מהפעילות בבי"ס "שרת" בקרית-אונו)

מה אומרים התלמידים? ההורים? והמורים?

בבי"ס "נופי החורש" באלפי מנשה מתקיימות תחנות בוקר פעם בשבוע, בימי שני בין השעות 8:15-9:00. פותחים את הבוקר במועדון ארוחת בוקר כיתתי (כחלק מאורח חיים בריא) ואז מתפזרים לשעת בחירה מלאה עד 9:00.

דבורה ענבי, מנהלת בית הספר, מספרת על חבלי הלידה:

"לאחר מאמצים וקשיים של התמצאות ושליטה על עומס ילדים, בקבוצות בחירה ספציפיות, תסכול של מורות, תכנון מסלול מחדש. עצרנו לשבועיים, עשינו הכנה טובה ומשמעותית יותר בכיתות ובחדר מורים ויצאנו שוב לדרך.

המורות והילדים מדווחים על הנאה מרובה, חוויה משמעותית ויכולת להתחיל את יום הלימודים בצורה קלה יותר ובאווירה נינוחה יותר. המורות נהנות בעיקר מהיכולות שלהן לתת לילדים משהו אחר, אותנטי מעולמן. הילדים יוצרים קשרי חברות מגוונים וניכרת ססגוניות לצד **רוגע באקלים הבית ספרי**.

בדצמבר אנו מתכננים להוסיף בוקר נוסף לבחירה, סה"כ פעמיים בשבוע.

בבית ספר "שרת" מספרת המנהלת אלינור בן חמו כי התלמידים מגיעים לבית הספר בשמחה ובציפייה לקראת השבוע החדש, וכי **ההורים מספרים על עלייה במוטיבציה** והתלהבות מצד הילדים. המורות מספרות כי ניכר שבוקר הבחירה מספק מענה לצורך חברתי ורגשי אצל התלמידים והם מתחילים את השבוע בפניות גדולה יותר ללימודים.

